

УДК 378.04.026

DOI <https://doi.org/10.33989/2519-8254.2024.15.312205>

ORCID 0009-0003-2774-6638

ORCID 0009-0001-5605-0010

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ «КЛЮЧОВІ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ»

Руслан Шевченко,

аспірант;

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка;

Наталія Шевченко,

аспірантка;

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

У дослідженні проведено системний теоретичний аналіз поняття «ключові компетентності майбутніх фахівців» у руслі ідей та положень сучасних зарубіжних і вітчизняних нормативно-правових документів, наукових позицій провідних у предметній області учених, методичних матеріалів викладачів-практиків.

Метою статті визначено: засобами методів узагальнення, порівняння та синтезу провідних наукових позицій виокремити теоретичні основи тлумачення поняття «ключові компетентності майбутніх фахівців» у освітньому та професійному контекстах підготовки в закладах перед вищою та вищою освіти.

Проаналізовано взаємозв'язки та залежності понять «компетентнісний підхід», «компетентність», «ключова компетентність»; з'ясовано наукові підходи вітчизняних і зарубіжних учених до системної класифікації груп компетентностей особистості (ключові – над предметні, між предметні; предметні – набуті в ході вивчення тієї чи іншої навчальної дисципліни).

Проведено висновки стосовного того, що компетентності є динамічним поєднанням знань, розумінь, навичок, умінь і здатностей. Розвиток компетентностей є метою освітніх програм. Компетентності формуються в різних навчальних дисциплінах і оцінюються на різних етапах. Учені стверджують, що компетентнісний підхід, поряд із конкретними знаннями й уміннями, охоплює здібності, готовність до пізнання, готовність до професійної діяльності, соціальні навички тощо; всі ці якості формуються в процесі професійної підготовки. Усе більший пріоритет у сучасних роботодавців одержують вимоги щодо наявності у випускників закладів передвищої та вищої освіти системних, інтелектуальних, комунікативних якостей, здатності до самоорганізації та до організації діяльності працівників, здатності до рефлексії власної діяльності, тому вимоги суспільства до освітньої діяльності професійної школи постійно зростають. Основними ознаками ключових компетентностей майбутніх фахівців визначено: поліфункціональність (дозволяють вирішувати різноманітні проблеми повсякденного професійного чи соціального життя); надпредметність і міждисциплінарність (можуть бути застосовані не тільки в процесі освіти, а й на роботі, у сім'ї, у політичній сфері); багатомірність (включають розумові процеси, інтелектуальні вміння, творчі відкриття); зумовлення потреби особистості в інтелектуальному розвитку (абстрактне мислення, критичне мислення, саморефлексія, визнання власної позиції, самооцінка).

Ключові слова: *передфахова і фахова вища освіта, майбутні фахівці, компетентнісний підхід, ключові компетентності, системна класифікація груп компетентностей.*

Постановка проблеми. Вимогою сучасного суспільства до системи пере фахової і фахової професійної освіти є ефективна підготовка конкурентоспроможного, ініціативного, мобільного, гнучкого, динамічного й конструктивного, здатного до набуття компетентностей майбутнього фахівця, якому сьогодні важливо не лише вміти оперувати власними знаннями, але й бути готовим змінюватися і пристосовуватися до нових потреб ринку праці, володіти новітніми технологіями, керувати інформацією, активно діяти, самостійно і швидко приймати рішення, бути компетентним. На міжнародних конференціях ЮНЕСКО поняття «компетентність» було визначено як здатність застосовувати ефективно й творчо знання та вміння в міжособистісних відносинах – ситуаціях, що передбачають взаємодію з іншими людьми в соціальному контексті так само, як і в професійних ситуаціях. Державна стратегія модернізації освіти поставила перед закладами освіти завдання – сформувати компетентності майбутніх фахівців.

У законі України «Про вищу освіту» (2014 р.) компетентність тлумачено як «динамічну комбінацію знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність».

Аналіз джерел і публікацій. Українські вчені в царині педагогічної науки цей термін «компетентність» тлумачать так: Н. Ничкало компетентність розглядає не лише як професійні знання, навички і досвід у спеціальності, але і як ставлення до справи, позитивні схильності, інтереси і прагнення, здатність ефективно використовувати знання й уміння, а також особистісні якості для забезпечення необхідного результату на конкретному робочому місці у кожній робочій ситуації (Ничкало, 2013); З. Курлянд вважає, що компетентність – це внутрішні, потенційні, приховані новоутворення (знання, цінності, відношення), що потім виявляються у компетентностях людини (Курлянд, 1995); С. Шишов трактує компетентність як загальну здатність, яка ґрунтується на знаннях, досвіді, цінностях і нахилах, набутих під час навчання (Шишов, 2001); за Г. Даниловою компетентність – це здатність приймати рішення і нести відповідальність за їх реалізацію при виконанні функціональних обов'язків (Данилова, 1995); компетентність, на думку Л. Величко, – це готовність і здатність реалізувати наявні знання і досвід у проблемній ситуації (Величко, 2006).

Метою статті визначено: засобами методів узагальнення, порівняння та синтезу провідних наукових позицій виокремити теоретичні основи тлумачення поняття «ключові компетентності майбутніх фахівців» у освітньому та професійному контекстах підготовки в закладах перед вищою та вищою освіти.

Виклад основного матеріалу. У Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти знаходимо поняття «компетентнісний підхід», «компетентність», «ключова компетентність»:

– компетентнісний підхід – спрямованість освітнього процесу на досягнення результатів, якими є ієрархічно підпорядковані ключові, загальнопредметні та предметні (галузеві) компетентності;

– компетентність – набута у процесі навчання інтегрована здатність особистості, що складається із знань, умінь, досвіду, цінностей і ставлення, що можуть цілісно реалізовуватися на практиці;

– ключова компетентність – спеціально структурований комплекс характеристик (якостей) особистості, що дає можливість їй ефективно діяти у різних сферах життєдіяльності і належить до загальногалузевого змісту освітніх стандартів (*Про затвердження Державного стандарту ...*, 2011, с. 18).

У своїх працях українська вчена О. Пометун визначає, що система компетентностей в освіті складається з таких груп:

– ключові, тобто – надпредметні (міжпредметні, базові) компетентності, що визначаються як здатність людини здійснювати складні поліфункціональні, поліпредметні, культуродоцільні види діяльності, ефективно розв'язуючи відповідні проблеми;

- загальногалузеві (загальнопредметні) – набуті здобувачем у ході засвоєння змісту тієї чи іншої освітньої галузі на всіх етапах підготовки;
- предметні – набуті в ході вивчення тієї чи іншої дисципліни на всіх курсах навчання (Пометун, 2005).

Учена розглядає компетентність як спеціальним шляхом структурований набір знань, умінь, навичок, спроможностей та ставлень, що дозволяють майбутньому фахівцеві визначити, тобто ідентифікувати й розв'язувати незалежно від контексту проблеми, що є характерними для певного напрямку професійної діяльності.

У зазначеному контексті важливим вважаємо те, що дотичне поняття «ключові кваліфікації» теоретично обґрунтував німецький вчений Д. Мартенс у середині 1970-х років; необхідність перегляду традиційного розуміння кваліфікацій він убачав у тих змінах, що відбувалися у виробничих технологіях. Широке застосування інформаційної і комунікаційної техніки, нечіткий ринок праці ставлять, на думку Д. Мартенса, нові кваліфікаційні вимоги до фахівця. Основна ідея вченого полягала в тому, щоб підготувати фахівців, спроможних адаптуватися до сучасних технологій виробництва, легко переходити від одного виду праці до іншого, володіти знаннями та вміннями, необхідними для широкого кола професій (Mertens, 1974).

Якщо сфера життя, в якій людина відчуває себе здатною (тобто компетентною) ефективно функціонувати, є достатньо широкою, йдеться про так звані «ключові» чи життєві компетентності; якщо ж компетентність поширюється на вузьку сферу, наприклад, у межах певної наукової сфери, то можна говорити про предметну чи галузеву компетентність. Сформовані компетентності, особистість використовує за потреби в різних соціальних та інших контекстах залежно від умов і потреб щодо здійснення різних видів діяльності. Компетентний фахівець застосовує ті стратегії, які здаються йому найприйнятнішими для виконання окреслених завдань (Пометун, 2005).

Проведений аналіз літературних джерел дозволяє стверджувати, що не існує однозначності в класифікації ключових компетентностей особистості.

Зарубіжний дослідник А. Шелтен пропонує такий розширений перелік ключових кваліфікацій:

1. Загальноосвітні знання, уміння і навички широкого профілю: культура мови, знання іноземних мов, загальне технологічне знання.
2. Загальнопрофесійні знання й уміння в галузі вимірювальної техніки, техніко-технологічної діагностики, читання і розробки технічної документації, охорони праці, необхідні для широкого кола діяльності.
3. Когнітивні здібності: здатність переносити знання й уміння з одного виду професійної діяльності в інший, здатність вирішувати проблеми, самостійність і критичність мислення.
4. Психомоторні здібності: загальні психомоторні вміння – координація дій, витривалість, швидкість реакцій, концентрація уваги тощо.
5. Персональні якості: надійність, відповідальність, відповідальність, самостійність, оптимізм, мотивація досягнень, прагнення забезпечувати високу якість роботи.
6. Соціальні здібності: співробітництво, готовність до кооперації, комунікативність, толерантність, корпоративність, справедливість (Романенко, 2009).

У Державному стандарті базової й повної середньої освіти на підставі міжнародних і національних досліджень в Україні визначено такі ключові компетентності:

- соціальні (характеризують уміння людини повноцінно жити в суспільстві): брати на себе відповідальність, приймати рішення, робити вибір, безконфліктно виходити з життєвих ситуацій;
- загальнокультурні (комунікативні): уміння спілкуватися усно й письмово рідною й іноземною мовами, оволодівати досягненнями культури, з розумінням і повагою ставитися до людей інших національностей, релігій, мов, рас, культур, політичних поглядів і соціального стану;

– інформаційні: уміння одержувати, осмислювати, обробляти й використовувати інформацію з різних джерел;

– саморозвитку й самоосвіти: потреба й готовність постійно вчитися протягом усього життя; опанувати вміннями й навичками самоаналізу, самоконтролю й самооцінки;

– здоров'язберігальні: готовність дотримуватися здорового способу життя у фізичній, соціальній, психічній і духовній сферах соціальна (*Про затвердження Державного стандарту ...*, 2011).

У документі також визначено ключові компетентності, які мають бути сформовані в процесі освітньої діяльності в закладі освіти: громадянська, загальнокультурна, здоров'язбережувальна, інформаційно-комунікаційна, комунікативна, міжпредметна естетична, міжпредметна, предметна (галузева), предметна мистецька, проектно-технологічна, соціальна (*Про затвердження Державного стандарту ...*, 2011).

У Концепції Нової української школи визначено 10 ключових компетентностей особистості:

1. Спілкування державною (і рідною у разі відмінності) мовами – це вміння усно і письмово висловлювати й тлумачити поняття, думки, почуття, факти та погляди (через слухання, говоріння, читання, письмо, застосування мультимедійних засобів), здатність реагувати мовними засобами на повний спектр соціальних і культурних явищ – у навчанні, на роботі, вдома, у вільний час; усвідомлення ролі ефективного спілкування.

2. Спілкування іноземними мовами. Уміння належно розуміти висловлене іноземною мовою, усно і письмово висловлювати і тлумачити поняття, думки, почуття, факти та погляди (через слухання, говоріння, читання і письмо) у широкому діапазоні соціальних і культурних контекстів. Уміння посередницької діяльності та міжкультурного спілкування.

3. Компетентності в природничих науках і технологіях. Наукове розуміння природи і сучасних технологій, а також здатність застосовувати його в практичній діяльності. Уміння застосовувати науковий метод, спостерігати, аналізувати, формулювати гіпотези, збирати дані, проводити експерименти, аналізувати результати.

4. Математична грамотність. Уміння застосовувати математичні (числові та геометричні) методи для вирішення прикладних завдань у різних сферах діяльності. Здатність до розуміння і використання простих математичних моделей. Уміння будувати такі моделі для вирішення проблем (*Концепція Нової Української школи...*, 2020).

5. Інформаційно-цифрова компетентність – впевнене та водночас критичне застосування інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) для створення, пошуку, обробки, обміну інформацією на роботі, в публічному просторі та приватному спілкуванні. Інформаційна й медіа-грамотність, основи програмування, алгоритмічне мислення, роботи з базами даних, навички безпеки в Інтернеті та кібербезпеці. Розуміння етики роботи з інформацією (авторське право, інтелектуальна власність тощо).

6. Уміння навчатися впродовж життя. Здатність до пошуку та засвоєння нових знань, набуття нових вмінь і навичок, організації навчального процесу (власного і колективного), зокрема через ефективне керування ресурсами та інформаційними потоками, вміння визначати навчальні цілі та способи їх досягнення, вибудувати свою навчальну траєкторію, оцінювати власні результати навчання, навчатися впродовж життя.

7. Соціальні і громадянські компетентності. Усі форми поведінки, які потрібні для ефективної та конструктивної участі у громадському житті, на роботі. Уміння працювати з іншими на результат, попереджати і розв'язувати конфлікти, досягати компромісів (*Концепція Нової Української школи...*, 2020).

8. Підприємливість. Уміння генерувати нові ідеї й ініціативи та втілювати їх у життя з метою підвищення як власного соціального статусу та добробуту, так і розвитку суспільства і держави. Здатність до підприємницького ризику.

9. Загальнокультурна грамотність. Здатність розуміти твори мистецтва, формувати власні мистецькі смаки, самостійно виражати ідеї, досвід та почуття за допомогою мистецтва. Ця компетентність передбачає глибоке розуміння власної національної

ідентичності як підґрунтя відкритого ставлення та поваги до розмаїття культурного вираження інших.

10. Екологічна грамотність і здорове життя. Уміння розумно та раціонально користуватися природними ресурсами в рамках сталого розвитку, усвідомлення ролі навколишнього середовища для життя і здоров'я людини, здатність і бажання дотримуватися здорового способу життя.

Спільними для всіх *компетентностей* є такі *вміння*: читати і розуміти прочитане; висловлювати думку усно і письмово; критичне мислення; здатність логічно обґрунтовувати позицію, виявляти ініціативу; творити; уміння вирішувати проблеми, оцінювати ризики та приймати рішення; конструктивно керувати емоціями; застосовувати емоційний інтелект; здатність співпрацювати в команді (*Концепція Нової Української школи...*, 2020).

Водночас зарубіжні та вітчизняні науковці й експерти відповідних міжнародних організацій наголошують, що ключові компетентності змінні, залежать від пріоритетів суспільства, цілей освіти, мають перемінну структуру, особливостей і можливостей самовизначення особистості в соціумі.

Дослідниця І. Драч виділяє ключові компетентності як здатності: громадянська – здатність до реалізації прав і обов'язків громадянина України; загальнокультурна – здійснення соціальної та професійної діяльності з дотриманням морально-етичних та загальнокультурних норм; здоров'язберігальна – збереження здоров'я (власного та оточуючих); інформаційна – ефективне використання інформаційних технологій в соціальній та професійній діяльності; цілеспрямованого розвитку – самостійна пізнавальна діяльність, самоорганізація та саморозвиток як основа побудови стратегій навчання протягом життя, спрямованість на розкриття особистісного потенціалу та самореалізацію. Такі ключові компетентності, на думку І. Драч, мають універсальний, надпредметний характер, відображають здатність ефективно розв'язувати різноманітні професійні та соціальні проблеми (Драч, 2013).

Висновки. Отже, компетентності є динамічним поєднанням знань, розумінь, навичок, умінь і здатностей. Розвиток компетентностей є метою освітніх програм. Компетентності формуються в різних навчальних дисциплінах і оцінюються на різних етапах. Учені стверджують, що компетентнісний підхід, поряд із конкретними знаннями й уміннями, охоплює здібності, готовність до пізнання, готовність до професійної діяльності, соціальні навички тощо; всі ці якості формуються в процесі професійної підготовки. Усе більший пріоритет у сучасних роботодавців одержують вимоги щодо наявності у випускників закладів передвищої та вищої освіти системних, інтелектуальних, комунікативних якостей, здатності до самоорганізації та до організації діяльності працівників, здатності до рефлексії власної діяльності, тому вимоги суспільства до освітньої діяльності професійної школи постійно зростають. Основними ознаками ключових компетентностей майбутніх фахівців визначено: поліфункціональність (дозволяють вирішувати різноманітні проблеми повсякденного професійного чи соціального життя); надпредметність і міждисциплінарність (можуть бути застосовані не тільки в процесі освіти, а й на роботі, у сім'ї, у політичній сфері); багатомірність (включають розумові процеси, інтелектуальні вміння, творчі відкриття); зумовлення потреби особистості в інтелектуальному розвитку (абстрактне мислення, критичне мислення, саморефлексія, визнання власної позиції, самооцінка).

ЛІТЕРАТУРА

- Величко, Л. (2006). Синергетичні характеристики навчального процесу. *Біологія і хімія в школі*, 3, 9-10.
- Данилова, Г. С. (1995). *Управління процесом становлення професійної компетентності методиста*. Київ: УПКСКО.
- Драч, І. (2013). Зміст та структура ключових компетентностей майбутнього викладача вищої школи. *Витоки педагогічної майстерності*, 11, 124-130.

- Концепція Нової Української школи. Міністерство освіти і науки України: [офіційний веб-портал]. Взято з <http://mon.gov.ua/202016/12/05/konczepczija.pdf>, вільний.
- Курлянд, З. Н. (1995). *Професійна усталеність вчителя – основа його педагогічної майстерності*. Одеса.
- Ничкало, Н. Г. (2013). Дидактичні принципи формування комунікативної компетентності майбутніх філологів у позанавчальній діяльності з використанням мультимедійних технологій. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*, 4, 36-42.
- Пометун, О. І. (2005). Формування громадянської компетентності: погляд з позиції сучасної педагогічної науки. *Вісник програм шкільних обмінів*, 23, 18-24.
- Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти (2011): наказ Міністерства освіти і науки України від 23.11.11 № 1392. *Вища школа*, 12, 97-101.
- Романенко, Н. (2009). Інтернет: компетентнісний підхід в освіті. *Школа*, 3, 11-14.
- Шишов, С. Е. (2001). Компетентностный подход к образованию как необходимость. *Мир образования – образование в мире*, 4, 8-18.
- Mertens, D. (1974). *Schlueselqualifikation. Thesen zur Schuiung for eine Moderne Geseltschaft*. Verlag W. Kohlhammer. Stuttgart. Berlin. Keln. Mainz.

REFERENCES

- Danylova, H. S. (1995). *Upravlinnia protsesom stanovlennia profesiinoi kompetentnosti metodysta [Management of the process of formation of professional competence of the methodologist]*. Kyiv: UIPKKKO [in Ukrainian].
- Drach, I. (2013). Zmist ta struktura kliuchovykh kompetentnostei maibutnoho vykladacha vyshchoi shkoly [Content and structure of key competencies of the future teacher of a higher school]. *Vytoky pedahohichnoi maisternosti [Origins of pedagogical skill]*, 11, 124-130 [in Ukrainian].
- Kontseptsiiia Novoi Ukrainskoi shkoly [The concept of the New Ukrainian School]*. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy: [ofitsiinyi veb-portal]. Retrieved from <http://mon.gov.ua/202016/12/05/konczepczija.pdf>, vilnyi [in Ukrainian].
- Kurliand, Z. N. (1995). *Profesiina ustaleniist vchytelia – osnova yoho pedahohichnoi maisternosti [A teacher's professional stability is the basis of his pedagogical skills]*. Odessa [in Ukrainian].
- Mertens, D. (1974). *Schlueselqualifikation. Thesen zur Schuiung for eine Moderne Geseltschaft*. Verlag W. Kohlhammer. Stuttgart. Berlin. Keln. Mainz.
- Nychkalo, N. H. (2013). Dydaktychni pryntsyipy formuvannia komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnykh filolohiv u pozanavchalnii diialnosti z vykorystanniam multymediinykh tekhnolohii [Didactic principles of formation of communicative competence of future philologists in extracurricular activities using multimedia technologies]. *Visnyk Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy [Bulletin of the National Academy of the State Border Service of Ukraine]*, 4, 36-42 [in Ukrainian].
- Pometun, O. I. (2005). Formuvannia hromadianskoi kompetentnosti: pohliad z pozytsii suchasnoi pedahohichnoi nauky [Formation of civic competence: a view from the position of modern pedagogical science]. *Visnyk prohram shkilnykh obminiv [Bulletin of school exchange programs]*, 23, 18-24 [in Ukrainian].
- Pro zatverdzhennia Derzhavnoho standartu bazovoi i povnoi zahalnoi serednoi osvity [On the approval of the State standard of basic and full general secondary education]* (2011): nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 23.11.11 № 1392. *Vyshcha shkola*, 12, 97-101 [in Ukrainian].
- Romanenko, N. (2009). Інтернет: компетентнісні підходи в освіті [Internet: competence approach in education]. *Shkola [School]*, 3, 11-14 [in Ukrainian].

- Shyshov, S. E. (2001). Kompetentnostnyi podkhod k obrazovanyiu kak neobkhdymost [Competency-based approach to education as a necessity]. *Myr obrazovanyia – obrazovanye v myre [The world of education - education in the world]*, 4, 8-18 [in Russian].
- Velychko, L. (2006). Synerhetychni kharakterystyky navchalnoho protsesu [Synergistic characteristics of the educational process]. *Biolojiia i khimiia v shkoli [Biology and chemistry at school]*, 3, 9-10 [in Ukrainian].

THEORETICAL ANALYSIS OF THE CONCEPT OF «KEY COMPETENCIES OF FUTURE SPECIALISTS»

Ruslan Shevchenko,

postgraduate student;

Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University;

Nataliia Shevchenko,

postgraduate student;

Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University

The study conducts a systematic theoretical analysis of the concept of «key competencies of future specialists» in line with the ideas and provisions of modern foreign and domestic regulatory documents, scientific positions of leading scientists in the subject area, and methodological materials of practicing teachers.

The purpose of the article is to identify the theoretical foundations of the interpretation of the concept of «key competencies of future specialists» in the educational and professional contexts of training in institutions of pre-university and higher education by means of generalization, comparison and synthesis of leading scientific positions.

The article analyzes the interrelationships and dependencies of the concepts of «competence approach», «competence», «key competence»; the scientific approaches of domestic and foreign scientists to the systematic classification of groups of personal competencies (key – over subject, inter-subject; subject – acquired in the course of studying a particular discipline).

The conclusions are drawn that competencies are a dynamic combination of knowledge, understanding, skills, abilities and abilities. The development of competencies is the goal of educational programs. Competencies are formed in different academic disciplines and assessed at different stages. Scientists argue that the competency-based approach, along with specific knowledge and skills, includes abilities, readiness to learn, readiness for professional activity, social skills, etc.; all these qualities are formed in the process of professional training. Modern employers are increasingly prioritizing the requirements for graduates of higher and higher education institutions to have systemic, intellectual, and communication skills, the ability to self-organize and organize the activities of employees, and the ability to reflect on their own activities, so society's requirements for the educational activities of vocational schools are constantly growing. The main features of the key competencies of future specialists are: multifunctionality (allowing to solve various problems of everyday professional or social life); supersubjectivity and interdisciplinarity (can be applied not only in the process of education, but also at work, in the family, in the political sphere); multidimensionality (including thought processes, intellectual skills, creative discoveries); determining the need for intellectual development of the individual (abstract thinking, critical thinking, self-reflection, recognition of one's own position).

Keywords: pre-professional and professional higher education, future specialists, competence-based approach, key competencies, systematic classification of competence groups.

Надійшла до редакції 08.02.2024 р.